

ДО ПАКЛА И НАЗАД – ВЕК КАСНИЈЕ

(Марко Стојановић, Дражен Ковачевић, Мијат Мијатовић, Милан Дрча, Милорад Вицановић Маза, Леонид Пилиповић, Сабахудин Мурановић Муран, Драган Стокић Рајачки, Душан Божић и други: *До ђакла и назад*, Народно позориште тимочке крајине – центар за културу „Зоран Радмиловић“, Удружење љубитеља стрипа и писане речи „Никола Митровић Кокан“, 2018)

Први светски рат (1914–1918), односно Велики рат како су га звали савременици, био је један од најкрвавијих сукоба у светској историји. Процене броја жртава и даље су предмет расправа међу историчарима, али чак и према умеренијим становиштима, најмање 15 милиона људи изгубило је животе током четири ратне године, док је број рањених и оних који су остали инвалиди био још већи. Поменуте бројке не укључују само војнике, већ и цивилно становништво пострадао током ратних дејстава, али много више услед глади и болести. Наиме, епидемије пегавог тифуса и шпанске грознице, да поменемо само две најстрашније, косиле су током ратног хаоса људе у ма-сама, без обзира на географско поднебље, узраст и националност.

Изашавши из Великог рата, стари континент више није био исти. Три царства – Немачко, Руско и Аустроугарско – била су срушена, а низ држава изникло је у централној, југоисточној и источној Европи. Додуше, нова политичка карта и новоуспостављени међународни поредак трајали су само две деценије, пре него што је човечанство било увучено у још страшнији и крвавији сукоб.

Србија, једна од држава победница, изгубила је, према званичним проценама насталим непосредно по окончању Првог светског рата, преко 1.200.000 људи. Ова бројка која се и данас често среће у медијима, јесте претерана. Ратни губици Србије били су, грубо говорећи, за трећину мањи, или чак нешто више од тога. Прецизне бројке ни данас није могуће утврдити. Ипак, нећемо погрешити ако истакнемо да и поред тога што број жртава није био толико висок колико се често говори, Србија у ратном вихору јесте изгубила скоро петину целокупне популације. У процентима и у односу на укупан број становништва, то представља можда и највећу жртву коју је било која од учесника у сукобу поднела. Детаљније статистичке податке везане за Србију, не само о људским губицима, већ и о уништеним индустријским објектима, рудницима, пољопривредним газдинствима и инфраструктури, овде ћемо оставити по страни. Статистика, ма колико прецизна била, не може да у пуној мери дочара ужас и катастрофе рата, а они који су за бројке заинтересовани лако ће их пронаћи у релевантној литератури.

Први светски рат био је званично окончан 11. новембра 1918. године, када је Немачка, предводница Сила осовине, потписала примирје и капитулацију у француском

граду Компјењу. У тренутку када се приближавамо стогодишњици овог догађаја, историчари у Србији, као и њихове колеге широм Европе, опомињу да се овај важан јубилеј не сме заборавити.

Идентичну поруку шаљу нам и стрип-аутори, врхунски мајстори девете уметности, кроз ову едицију која се, нимало случајно, појављује баш на поменуто годишњицу.

Стрип албум *До ђакла и назад* настао је према замисли Марка Стојановића (Лесковац, 1978), познатог и вишеструко награђиваног сценаристе у земљи и иностранству. Његов назив је својеврсна посвета Николи Митровићу Кокану (1933–1997), легенди српске стрип-сцене и утемељивачу сада већ чувене лесковачке школе девете уметности, који је за живота желео да управо под овим насловом исприча епопеју српске војске у Великом рату.

Стојановић је на пројекту окупио низ уметника. Међу њима су имена добро позната стриповској публици, као што су Драган Стокић Рајачки, Милорад Вицановић Маза, Душан Божић, Леонид Пилиповић, Милан Дрча и Сабахудин Мурановић Муран. Уз њих стоје млађи и можда још увек недовољно афирмисани, али свакако изузетно талентовани аутори Срђан Тодоровић и Небојша Ремелјеј. Странице ове едиције красе и илустрације других познатих мајстора стрипа, од Алексе Гајића, преко Банета Керца, Игора Крстића, Јована Укропине, Мијата Мијатовића, Дејана Станковића, Бранка Тарабића, Владимира Алексића, Ивана Стојановића Фикија, Дејана Седлана, Боривоја Грбића, Николе Матковића, Велибора Станојевића, Данка Дикића, Дарка Николића, Александра Анђелковића, до истинског ветерана српске стрип-сцене, Кокановог савременика Јована Стојановића. Снажна и дирљива насловница са мотивом војника у снегу током албанске голготе дело је још једног познатог и награђиваног уметника – Дражена Ковачевића, уз колор Мијата Мијатовића. Аутор задње стране је млада звезда француског стрип-издаваштва и још један изданац лесковачке школе стрипа која носи Коканово име, Марко Николић. Списак учесника на пројекту *До ђакла и назад*, недвосмислено показује да иза њега стоји екипа која чини истинску елиту девете уметности на овим просторима.

Спој више ликовних уметника различитих сензибилитета и стилова увек носи ризик. Ипак, присутне разлике у цртачким приступима исказане у овој едицији мање одају утисак дисхармоније, а много више доприносе вишеслојности и дубини прича, осликаних из визура српских учесника у рату, било у реалном времену, или кроз сећање на блиске прошле догађаје.

Ликови у причама укључују добро познате историјске личности, као и обичне људе, српске војнике и њихове породице. Први, почевши од аустријског надвојводе Франца Фердинанда и његовог атентатора Гаврила Принципа, преко војвода Мишића, Степановића и других српских војсковођа, до краља Петра, регента Александра и генерала Оскара Поћорека, имају у причама углавном споредну улогу, изузев једне, исприповедане из перспективе никог другог до војводе Радомира Путника. Уз то, на илустрацијама у боји приказани су и познати хероји Драгутин Матић, Милунка Савић, Флора Сандс и Момчило Гаврић. Ипак, главна реч припада другој групи – измишљеним ликовима којима је живот удахнуо Стојановић и који представљају архетипско отелотворење свих знаних и незнаних учесника у рату. Већ сама ова чињеница један је од

разлога због којих едиција *До њакла и назад* представља много више од уобичајене колективне стриповске монографије. И није једини.

О Стојановићу као уметном мајстору нарације не треба трошити речи. Међутим, оно што треба истаћи јесте чврста концепција албума којим је он зацртао да српску војску испрати кроз све најважније догађаје Првог светског рата. То се уочава кроз сам одабир тема и мотива покривених у његовим причама. Као што би се могло и очекивати, оне не пропуштају да обраде све најважније историјске догађаје из Великог рата, попут битака на Церу, Мачковом камену и Колубари 1914. године, одбране Београда, повлачења српске војске преко Албаније у јесен–зиму 1915/16, агоније на Крфу и Виду, борби на Солунском фронту и његовог пробоја у септембру 1918. године, те повратка у родну грудну. Међутим, не ограничавају се на томе. Већ у првој причи, Стојановић се храбро упушта у реконструкцију контроверзне позадине Сарајевског атентата. Једна од наредних сторија говори, између осталог, о мало познатој, кратко-трајној и неуспешној српској противофанзиви преко Саве и Дрине на територију Хабзбуршке монархије, у време између битака на Церу и Мачковом камену. Неке, до сада неправедно запостављене теме, попут третмана ратних војних инвалида у годинама након окончања сукоба, такође су нашле своје место у причама испрличаним на наредним страницама.

Интригантан, атрактиван и актуелан одабир тематских мотива прати и међусобна повезаност прича, односно њихових протагониста. Једноставно говорећи, поједини главни ликови из једне од прича јављају се као епизодисти у некој од наредних и обратно. Овако замишљена едиција, која хронолошки прати ток рата од прапочека па до његових одјека, и чије поједине приче спаја не само њихов писац, већ и његови ликови, концептуално се издваја од других стриповских колекција о Великом рату, објављених током протеклих година у нашој средини.

Још једна важна карактеристика овог албума коју треба поменути јесте Стојановићев уложени труд и истраживачки напор, као и пажљива реализација његових цртача, да све буде веродостојно представљено: од оружја, униформи и опреме српских, аустријских и савезничких војника, преко слика Београда, разрушеног у непријатељском бомбардовању, до географских и топографских пејзажа. Водило се рачуна и о најситнијим детаљима.

Самим тим, ова ратна одисеја у слици и речи није намењена само малобројној и оданој стриповској публици која ће јој несумњиво указати дужну пажњу. Циљна група је много шира: понајпре они који се интересују за ратну проблематику и националну историју, али и сви који до сада нису имали прилике да се боље упознају са стрипом као уметничким медијем у коме се обрађују друштвено актуелне и озбиљне теме.

Враћајући се на јубилеј коме је ова едиција посвећена, односно стогодишњицу завршетка Великог рата, неопходно је истаћи да ни српска ни светска историографија још увек нису дале коначан суд о свим аспектима и позадини ратних догађаја. Тај задатак остаје на историчарима. Уметници су преузели на себе други, ништа мање важан – да сећање на јунаке, жртве и страдања током ратне епопеје 1914–1918. године не буде гурнуто у заборав. Такође, овим издањем, они су начинили мали, али важан корак у напорима да се стрип врати са друштвене маргине на главну позорницу, где и заслужује да буде.

Најбољи показатељ квалитета овог албума биће ипак суд његових читалаца. Стога, њима сада препуштамо приче о људима и њиховим судбинама у вихору рата, приче о јунаштву (и чојству) које су се одиграле на тешком, мукотрпном и узбудљивом путу до пакла... И назад.